

Ілокутивний аспект мовленнєвого акту комунікативної підтримки у дискурсивній міжособистісній взаємодії

Т. І. Буяльська

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Paper received 29.10.16; Accepted for publication 10.11.16.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ілокутивної сили мовленнєвих актів комунікативної підтримки у міжсуб'єктній взаємодії. Встановлено поліілокутивний потенціал досліджуваних одиниць як синкретичного поєднання факультативної та домінантної ілокуції та як узагальненого типу інтенціонально-залежної комунікативної одиниці. У статті представлено класифікацію мовленнєвих актів підтримки відповідно до критерію категорії комунікативної функціональності представлених ними висловлень.

Ключові слова: комунікативна підтримка, мовленнєвий акт, поліілокутивність, інтенція.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення дискурсу дозволяє глибоко дослідити вплив антропологічного фактору у комплексі з ситуативними особливостями на його структурні та функціональні особливості. Актуальним залишається встановлення ілокутивного аспекту мовленнєвих актів (далі МА), які актуалізують інтенціональні висловлення мовця, що уможливує відтворення зовнішньої форми вираження інтенціонального змісту, закодованого дискурсивною поведінкою продуцента підтримки. Встановлення ілокутивного аспекту МА комунікативної підтримки об'єктивує мету розвідки. Матеріалом слугують епізоди діалогічної взаємодії з англомовних кінофільмів.

Мінімальною одиницею дискурсу комунікативної підтримки вважаємо мовленнєвий акт, розуміючи його як цілеспрямовану мовленнєву дію, яка, регулюючи комунікативну і соціальну взаємодію партнерів, виконується відповідно до принципів та правил суспільно прийнятої мовленнєвої поведінки в умовах прагматичної ситуації [2, с. 56]. Інтенція комунікативної підтримки виражається одиничним мовленнєвим актом з ілокутивною силою, яка відповідає змісту конституативної мікроінтенції. Реалізація комунікативного наміру можлива також посередництвом взаємопов'язаних, структурно організованих висловлювань, послідовність яких формує змістову та комунікативну єдність, тобто дискурс. Формою вираження мовленнєвого акту є висловлювання, наділене інтенціональними змістом [2, с. 57; 5]. У дослідженні опираємось на комунікативно-семантичну теорію висловлення, з позицій якої висловлення є вербальною одиницею, яка виникає спонтанно, відповідає комунікативній інтенції мовця та належить певній ситуації спілкування [4]. Реалізація комунікативного наміру та досягнення мети спілкування пов'язана із поняттям ілокутивної сили (функції) висловлення. Ілокутивною силою висловлення вважають закладений мовцем зміст, який має розпізнати адресат відповідно до комунікативного наміру мовця [1].

З позицій теорії мовленнєвих актів дискурс комунікативної підтримки визначається як послідовність мовленнєвих актів, ілокутивний зміст яких відповідає інтенції підтримки, вираженій комунікативним шляхом, та полягає у наданні допомоги співбесіднику шляхом впливу на його психомотивний стан чи поведінку або їх корекцію. Домінантну ілокутивну силу висловлення підтримки визначає ситуативний

контекст МА в різних індивідуальних умовах його реалізації. Це пов'язано з тим, що за своїми актомовленнєвими особливостями висловлення підтримки виявляються ілокутивно гетерогенними одиницями, неоднорідність яких викликана інтенціональною дивергентністю мовленнєвих дій схвалення, захисту, підбадьорювання, втішання, згоди та співчуття. Диференціюючим фактором у встановленні типу ілокуції слугує саме намір мовця під час мовленнєвої дії. Тобто, досліджувані висловлення реалізуються в різнотипових ілокутивних актах залежно від конкретної ситуації спілкування через призму поліінтенціонального змісту комунікативної підтримки.

Так, репрезентатив як ілокутивний акт повідомлення інформації, що стосується продуцента або реципієнта підтримки, є типовим втіленням мікроінтенцій схвалення, згоди, втішання, співчуття, підбадьорення та захисту. Ілокутивні сили директивів (в умовах спонукання або заохочення реципієнта підтримки до дій) та комісивів (в актах обнадіювання) є характерними для реалізації мікроінтенції підбадьорення. Контактиви та соціативи виявляються домінантними ілокутивними силами МА співчуття та втішання, за умов реалізації відповідних мікроінтенцій у етикетних, соціально-маркованих або таких, що вимагають кооперативної взаємодії, ситуаціях.

Наведемо кілька ілюстрацій втілення мікроінтенцій у висловленнях підтримки з різною ілокутивною силою:

Chris (1): I'm gonna have to think about it. I've never really seen myself in the business world.

Chloe (2): So, what do you see for yourself, you know, in the future?

Chris (3): I don't know, really. I mean, I'm sure it's a great opportunity.

Chloe (4): I think it is ("Match Point" 2005; 00:17:49-00:18:12).

Кріс сумнівається в отриманій пропозиції щодо роботи у бізнес-структурі батька Хлої (1). Для того щоб підтримати Кріса та додати рішучості прийняти пропозицію Хлої, за допомогою репрезентатива (4) *I think it is*, висловлює згоду з твердженням Кріса (3) про те, що для нього відкриваються великі можливості.

В іншому прикладі мікроінтенція співчуття актуалізована МА з ілокутивною силою соціативу:

Man: And you are Miss...

Marnie: Missus... Well, actually, I don't know if it's still missus because my husband died and I...

Man: I'm sorry ("The Meddler", 2015; 00:43:20-00:43:25).

Під час знайомства з іншим чоловіком Марні виявляється розгубленою з приводу того, як слід до неї звертатися з огляду на те, що тепер вона вдова. Співбесідник у відповідь на повідомлену причину її розгубленості висловлює співчуття, оскільки цього вимагають правила етикетної поведінки.

Слушним видається зауваження про те, що будь-який тип МА може бути експресивним [3, с. 112]. Дійсно, експресив як єдність емоційних та оцінних властивостей висловлення виявляється супровідною факультативною ілокуцією МА підтримки з різним інтенціонально-залежним значенням. Поряд з ситуативним контекстом ідентифікацію емоційно-оцінного компонента уможливають просодичні величини (акцентуація та інтонаційне оформлення висловлення мовця).

Присутність ілокутивної сили експресиву в МА підтримки забезпечена: 1) вираженням продуцентом підтримки власного емоційного стану в актах підтримки зі значенням співчуття; 2) вираженням негативної оцінки зовнішнього фактору, провокуючого пригнічений психоемотивний стан адресата або експлікація реактивної раціональної оцінки, нівелюючої його, в актах підтримки з пропозиційним значенням втішання; 3) вираженням мовцем емоційної або раціональної оцінки дій, поведінки, психоемотивного стану реципієнта підтримки в актах підтримки з пропозиційним змістом згоди та захисту; 4) вираженням мовцем схвальної оцінки реалій, які стосуються реципієнта підтримки, та власних позитивних емоцій в мовленнєвих актах підтримки зі значенням підбадьорення та схвалення.

Таким чином, неоднорідність ілокутивної організації мовленнєвих актів підтримки викликана двома видами об'єднання ознак різних ілокутивних класів: 1) як синкретичного поєднання факультативної (супровідної) та доміантної ілокуції в межах індивідуального мовленнєвого акту в конкретних ситуативних умовах МА підтримки відповідно моделі 'експресив + ситуативно-залежний тип ілокуції / асертив (у термінах В. В. Богданова)' та 2) як узагальненого типу інтенціонально-залежної комунікативної одиниці, інтегруючого ознаки різних ситуативно-залежних типів ілокуції.

Поліілокутивність МА комунікативної підтримки дозволяє встановити основні категорії комунікативної функціональності досліджуваних висловлень: інформативність, емотивність, оцінність, фатичність, етикетизованість та експресивність, ступінь вираження яких в кожному окремому акті об'єктивована ситуативно-залежною ілокутивною метою. Відповідно до цього, загальна ілокутивна мета мовленнєвих актів підтримки (надати моральну допомогу комуніканту шляхом впливу на його психоемотивний стан чи поведінку) сформована єдністю ілокутивних цілей, кожна з яких виявляється першочерговою у співвіднесенні висловлень підтримки з інформативним, емотивним, оцінним, фатичним або етикетним актомовленнєвим типом: 1) повідомити інформацію, яка стосується продуцента або реципієнта підтримки (**інформативні МА**); 2) висловити прихильне ставлення до реципієнта підтримки, ставлення до

реалій ситуації та виразити власний емоційний стан (**емотивні МА**); 3) надати оцінку внутрішнім (психоемотивному стану чи поведінці реципієнта підтримки) і зовнішнім (фактору, провокуючому труднощі або пригнічений психоемотивний стан) чинникам ситуації (**оцінні МА**); 4) дотриматись норм кооперативної комунікативної атмосфери (**фатичні МА**) та 5) зберегти баланс соціально-мовленнєвого контакту (**етикетні МА**).

Інформативним МА комунікативної підтримки відповідають МА з пропозиційним змістом захисту (підтвердження, виправдання, відстоювання), згоди (дозволу, визнання), втішання, підбадьорення, які постають як повідомлення інформації. Вплив інформативних МА на психоемоційну сферу співбесідника забезпечується раціональним осмисленням повідомлення реципієнтом підтримки. Так, у розмові з дорослою донькою Еріка, розлучена з її батьком, втішає дочку, засмучену новиною про майбутнє весілля батька з молодією жінкою, яка лише на кілька років старша за неї:

Erica: What's wrong?

Daughter: (1) Had breakfast with Dad. He tells me he's getting married <...> She's two years older than me <...> and I'm really upset. <...> It's not like I think he's replacing me. I know he isn't.

Erica: (2) If he is replacing anyone, it's me, not you. And all the statistics say...divorced men always remarry. It's how they're built ("Something's Gotta Give", 2003"; 1:17:30-1:17:40).

Ілокутивна сила втішання, яка об'єднує елементи складної структури МА підтримки (2), імпліцитно представлена ілокуцією інформування. Еріка наводить раціональні аргументи, апелюючи до статистики та знань про чоловічу психологію, щоб заспокоїти дочку та підтримати її у пригніченому емоційному стані.

Співвіднесення МА підтримки з категорією **оцінних** забезпечене наявністю оцінного компонента в семантичній структурі власне комунікативної підтримки:

Nick: But seriously. Dee! <...>

Nick: (1) That other thing we were talking about before. (2) Come on. He can't just ignore you all night, stay glued to the TV <...>. (3) I wouldn't put up with that.

("What Women Want", 2000; 1:06:30-1:06:56)

Ніку відомі причини смутку колеги (1), тому він ініціює появу ситуації комунікативної підтримки. Негативна оцінка фактору, який викликає психоемоційний дисбаланс реципієнта підтримки, об'єктивована власними уявленнями продуцента підтримки про норми взаємовідносин у стосунках між чоловіком та дружиною (2) та особистими преференціями у моделях розвитку таких стосунків (висловлення (3) імплікує власні смаки: *I wouldn't put up with that > I don't like when it happens like that*). Критика дій чоловіка та вираження особистого ставлення, не позбавленого емоційності, є у даному прикладі імпліцитною спробою підвищити самооцінку реципієнта підтримки та спонукати до дій, що можуть покращити психоемоційний стан жінки.

Розмежування емотивного та оцінного типу МА зумовлене різницею комунікативного наміру та, відповідно, очікуваного перлокутивного ефекту:

емотивні МА реалізують різні способи безпосередньої маніфестації емоційних станів та емоційного ставлення, тоді як оцінні актуалізують співвіднесення мовцем психоемотивного стану, поведінки адресата чи ситуації з аксіологічною шкалою “добре / погано”. Категорії оцінності, емотивності та експресивності тісно пов’язані. Попри тісний зв’язок категорій емотивності та оцінності з експресивністю, остання є додатковою, а не облігаторною характеристикою. Експресія пов’язана з емоційним вираженням висловлення, однак сама емоція не завжди експресивна. Поєднання в оцінці емоційного та раціонального компонентів позбавляє категорію оцінності обов’язкового супроводу експресивності. Наявність раціональної оцінки виключає можливість постійної інтерреляції категорій оцінності та емотивності та засвідчує факультативність експресивності відносно оцінки. Попри те, що емоційна оцінка завжди експресивна, раціональна оцінка може бути (не) експресивною.

Наведемо приклади реалізації оцінного та емотивного МА комунікативної підтримки без супровідної експресії.

Sarah: You know, it was really nice, what you did today (“Sweet November”, 2001; 00:56:12).

Мовець надає експліцитну позитивну оцінку діям реципієнта підтримки, реалізуючи оцінний МА. Відсутність експресії пов’язана з особливостями ситуативного контексту, який не вимагає особливої виразності оцінки: Сара схвалює вчинок свого друга, який кілька годин назад допоміг маленькому хлопчику, позбавленого батьківського піклування, перемогти у перегонях корабликів. Неемоційна позитивна оцінка об’єктивована власними уявленнями мовця про норми сімейних взаємовідносин, адже чоловік діяв як батько. Раціональне осмислення жінкою ситуації позбавляє її висловлення експресії.

Відсутність експресивної виразності у емотивному МА ілюструє репліка Чеса, у якій чоловік повідомляє про смертельну хворобу свої подруги її коханому:

Chas: It’s type of cancer. You shouldn’t have to find out like this. I’m sorry, Nelson (“Sweet November”, 2001; 1:30:20).

У даному прикладі МА підтримки з пропозиційним змістом співчуття містить інформацію про емоційний стан мовця (смуток) та його ставлення до ситуації, що склалася (відчуття жалю). Однак аналізованому висловленню, позбавленому супроводу мовних засобів виразності або відповідного інтонаційного оформлення, не властиве експресивне навантаження.

Умовою експресивності як факультативного супроводжуючого елемента МА комунікативної підтримки є особлива виразність, забезпечена вербальними маркерами (підсилювальна лексика, риторичні запитання тощо), екстралінгвістичними (жести, міміка), просодичними засобами (емфатична інтонація, тон, тембр голосу, акцентуація та паузація) та компонентами ситуативного контексту. Так, наприклад, товариш Моллі, розуміючи хвилювання дівчини з приводу її першої роботи з квіткового оформлення свята, намагається підтримати подругу, експресивно виражаючи власне ставлення до результату:

Man: It looks amazing! You did a great job!

Molly: I did, didn’t? (“Remember Sunday”, 2013; 1:32:38).

Продюцент підтримки ініціює діалогічну взаємодію, що виправдане ситуативним контекстом – очевидним хвилюванням реципієнта підтримки. Висловлення чоловіка є комбінацією вираження відчуття радості за успіх подруги та позитивної оцінки її роботи. МА підтримки з ілюкутивною силою схвалення (*It looks amazing! You did a great job!*) набуває ознак експресивності у вираженні емоційного стану та оцінки завдяки емфатичним властивостям окличних речень та відповідного інтонаційного оформлення висловлення (високого пониження / High-Fall).

Етикетні МА пов’язані з соціально встановленими нормами ритуалізованої мовленнєвої поведінки в межах кооперативного спілкування. На відміну від емотивних та оцінних МА, для етикетних МА експресивність не є типовою. До них належать етикетизовані форми привітання (наприклад, *congratulations, my congratulations, congrats*), що реалізують мікроінтенцію схвалення в ситуації комунікативної підтримки, та конвенціональні формули співчуття (наприклад, *my condolences, sorry*). Так, наприклад, перебуваючи на весіллі, одна з гостей висловлює вітання батькам молодих, імплікуючи згоду з наявністю причини для відчуття гордості, предмет якого зазвичай набуває позитивної оцінки. Таким чином, висловлення підтримки актуалізоване етикетизованим оцінним МА, який імпліцитно реалізує мікроінтенцію схвалення:

Woman: You must be very proud (“Four Weddings and a Funeral”, 1997; 00:12:50).

Попри близькість етикетних та **фатичних МА** в кооперативних принципах ввічливої інтеракції доцільність їх розмежування зумовлена тим, що кооперативне фатичне спілкування не завжди відтворює ритуал етикетної мовленнєвої поведінки, а є контактостановлюючим або контактопідтримуючим засобом безконфліктної, ввічливої інтеракції. Такими фатичними актами комунікативної підтримки є МА компліменту, формальної згоди, загальноприйняті висловлення втішання (наприклад, *don’t worry, never mind, it’s alright* тощо) і підбадьорення (наприклад, *good luck, come on* тощо), та всі висловлення, які у загальному можна описати формулюванням “необхідно так сказати, щоб не образити та підтримати безконфліктне спілкування”. Так, при зустрічі зі знайомою на черговому весіллі друзів, Чарльз починає розмову з висловлення з компліменту:

Charles: You look beautiful. Not a meringue in sight (“Four Weddings and a Funeral”, 1997).

Комплімент налаштовує на позитивне кооперативне спілкування вже на початку діалогічної взаємодії, тому є ефективним контактостановлюючим засобом міжособистісного спілкування.

Емоційність та оцінність фатичних МА залежить від комунікативного наміру мовця та не завжди є показниками щирого вираження власного ставлення та оцінок продюцента підтримки. Фатичні МА відзначаються формальністю вираженої позитивної оцінки, скерованою прагненням продюцента бути ввічливим, а не співучасливим. Так, наприклад, на зустрічі випускників у розмові з колишніми однокласниками Джейк повідомляє, що працює іпотечним

брокером. Оскільки такий вид занять не є показником великих досягнень, один із товаришів Джейка миттєво висловлює співчуття (1), однак, усвідомивши, що така мовленнєва поведінка виявляються не підтримкою, а потенційною образою, намагається виправити ситуацію:

Jake's Friend: Mortgage broker, huh?

Jake: Mortgage, yes.

Jake's Friend: (1) I'm sorry. No, (2) I'm sure you're awesome at it ("10 Years", 2011).

Висловлення підтримки з інтенцією схвалення (2) є фатичним МА, оскільки його реалізація у мовленні викликана потребою підтримати кооперативну взаємодію комунікантів та нівелювати наслідки комунікативної невдачі після акту підтримки з інтенцією

співчуття. Попри наявність експліцитної позитивної оцінки (*I'm sure you're awesome at it*) продуцент підтримки будує висловлення відповідно до норм ввічливого спілкування, а не з метою щирої експлікації власної оцінки діям реципієнта.

Таким чином, мовленнєвий акт комунікативної підтримки є переважно непрямую простою або складною полілокутивною мовленнєвою дією з ознаками макромовленнєвого акту з узагальненою ілокутивною метою надати моральну допомогу комуніканту шляхом впливу на його психомотивний стан чи поведінку, представлена інформативним, емотивним, оцінним, фатичним або етикетним висловленням реактивного або ініціюючого характеру в супроводі / без супроводу експресивної форми вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ: Монография. – СПб.: Изд-во ВВМ, 2008. – 376 с.
2. Формановская Н. И. Размышления о единицах общения / Н. И. Формановская // Русский язык за рубежом – 2000. – № 1. – С. 56-63.
3. Формановская Н. И. Эмоции, чувства, интенции, экспрессия в языковом и речевом выражении // Эмоции в языке и речи: Сборник научных статей. – М.: РГПУ, 2005. – С. 106-116.
4. Чахоян Л. П. Общая теория высказывания / Л. П. Чахоян // Спорные вопросы английской грамматики. – Л., 1988. – С. 122-141.
5. Шиманюк Е. Г. Коммуникативно-прагматическое описание дискурса с общим значением одобрения: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 "русский язык" / Е. Г. Шиманюк – Москва, 2001. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 10 Years [Video] / Directed by Jamie Linden. Starring: Lynn Collins, Channing Tatum, Rosario Dawson, Brian Geraghty – Boss Media – 100 min. – Release Date: September 12, 2011.
2. Four Weddings and a Funeral [Video] / Directed by Mike Newell. Starring: Hugh Grant, Andie MacDowell, Kristin Scott Thomas, Simon Callow – Polygram Filmed Entertainment, Channel Four Films – 117 min. – Release Date: January 20, 1994.
3. Happythankyoumoreplease [Video] / Directed by Josh Radnor. Starring: Malin Akerman, Tony Hale, Zoe Kazan, Kate Mara. — Tom Sawyer Entertainment. – 100 min. – Release Date: January 20, 2010.
4. Match Point [Video] / Directed by Woody Allen. Starring: Brian Cox, Matthew Goode, Scarlett Johansson, Emily Mortimer – BBC Films, Thema Production – 124 min. – Release Date: May 12, 2005.
5. Remember Sunday [Video] / Directed by Jeff Bleckner. Starring: Alexis Bledel, Zachary Levi, Merritt Wever, David Hoffman – Hallmark Hall of Fame – 96 min. – Release Date: April 21, 2013.
6. Something's Gotta Give [Video] / Directed by Nancy Meyers. Starring: Jack Nicholson, Keanu Reeves, Diane Keaton – Columbia Pictures (USA), Warner Bros. (International) – 128 min. – Release Date: December, 12, 2003.
7. Sweet November [Video] / Directed by Pat O'Connor. Starring: Keanu Reeves, Charlize Theron – Bel Air Entertainment – 120 min. – Release Date: February 16, 2001.
8. The Meddler [Video] / Directed by Lorene Scafaria. Starring: Susan Sarandon, Rose Byrne, J. K. Simmons – Stage 6 Films – 100 min. – Release Date: September 14, 2015.
9. What Women Want [Video] / Directed by Nancy Meyers. Starring: Mel Gibson, Helen Hunt, Marisa Tomei. – Icon Entertainment. – 127 min. – Release Date: December 15, 2000.

REGERENCES

1. Trofimova N. A. Exressive Speech Acts in Dialogical Discourse. Semantic, Pragmatic, Grammar Analysis / N. A. Trofimova – ВВМ, 2008. – 376 p.
2. Formanovskaja N. I. Speculations over Speech Units / N. I. Formanovskaja // The Russian Language Abroad. – 2000. – № 1. – P. 56-63.
3. Formanovskaja N. I. Emotions, Feelings, Intentions, Expression in Speech / N. I. Formanovskaja // Emotions in Speech and Language. – М., 2005. – P. 106-116.
4. Chakhojan L. P. The General Theory of Utterances / L. P. Chakhojan // Controversial Issues of the English Grammar. – Л., 1988. – P. 122-141.
5. Shymanjuk E. G. Communicative and Pragmatic Description of the Discourse with the General Meaning of Approval: synopsis of a thesis... PhD: 10.02.01 "the Russian Language" / E. G. Shymanjuk – М., 2001. – 20 p.

Illocutionary aspect of the communicative support speech act in the discourse interpersonal intercourse

Buialska T. I.

Abstract. The article investigates the illocutionary force of the speech acts of communicative support in interpersonal communication. The multi-illocutionary capability of the investigated units has been defined. The multi-illocutionary potential asserts the speech acts of support both as the syncretic combination of optional and dominating illocution and as a generalized type of intentionally dependable communicative units. The article presents the classification of the investigated speech acts according to the criterion of the communicative functioning ability of the relevant utterances.

Keywords: *communicative support, speech act, multi-illocutionary capacity, intention.*

Иллокутивный аспект речевого акта коммуникативной поддержки в дискурсивном межличностном взаимодействии

Т. И. Буяльская

Аннотация. Статья посвящена исследованию иллокутивной силы речевых актов коммуникативной поддержки в межличностном взаимодействии. Определено полиилокутивный потенциал исследуемых единиц, позиционирующий их в качестве синкретического объединения факультативной и доминирующей иллокуции и в качестве обобщенного типа интенционально-зависимых коммуникативных единиц. В статье представлена классификация речевых актов поддержки согласно критерия коммуникативной функциональности представленных ими высказываний.

Ключевые слова: коммуникативная поддержка, речевой акт, полиилокутивность, интенция.